

OLENA KOVTUN

PRZEBÓSTWIENIE CZŁOWIEKA WEDŁUG ŚWIĘTEGO SERAFINA Z SAROWA

Św. Serafin z Sarowa zyskał w ostatnich dziesięcioleciach znaczną popularność nie tylko w odradzającej się religijności prawosławnej Rosji, ale także w środowisku Kościoła rzymskokatolickiego. W ikonografii przedstawia się go jako napełnionego Duchem Świętym, co zwykle obrazuje się białą, świetlistą szatą, zwykle zarezerwowaną dla Chrystusa w tajemnicy Taboru. Tekst niniejszy wpisuje się w nurt zainteresowania osobą i nauczaniem św. Serafina, ale też jest próbą przeniesienia tego zainteresowania na grunt polskiej teologii dogmatycznej i teologii duchowości. Artykuł opiera się na tekstach źródłowych referujących Jego nauczanie i omawiających podstawy teologiczne drogi mistycznej, którą sam przeszedł i zaproponował innym.

Jednym z osobistych motywów, inspirujących do napisania tego tekstu, do zainteresowania osobą i nauczaniem świętego Serafina stało się wydarzenie uczczenia świętych szczątków Serafina, które odbywało się w Kijowie w Ławrze Pieczerskiej w 2004 r., w którym Cerkiew Prawosławna zdecydowała się obchodzić 250-tą rocznicę urodzin wielkiego Starca¹. Od tego czasu zaczęłam szukać różnych materiałów, artykułów, książek oraz ikon. Studiując w tym czasie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim dowiedziałam się, że wzrasta popularność tego Świętego nie tylko wśród teologów polskich i ludzi wierzących, ale także na całym Zachodzie, m.in. we Francji i USA. Potwierdzeniem tego jest wydanie w języku angielskim *Little Russian Philokalia*:

Dr OLENA KOVTUN – absolwentka Wydziału Teologii KUL (ITD); doktorat z teologii dogmatycznej w 2009 r. w KUL, obecnie pracuje w Rosji; adres do korespondencji – e-mail: Elkovtun@op.pl

¹ Rok urodzin św. Serafina udokładnił historyk i krajoznawca W. Stepaszkin por. <http://btv.ru/HronikaSerafima/hronika-19-7-2004.html> [28.12.2008].

*St. Seraphim of Sarov Serafima Rousa*². Równocześnie, dokonując kwerendy, zauważyłam znikomą ilość badań teologiczno-doktrynalnych jego nauki przesiąkniętej nauką o Duchu Świętym. Właśnie Osoba Ducha Świętego, czyli pneumatologiczny akcent doktryny wielkiego Świętego, zainspirowała mnie do napisania dysertacji doktorskiej, a także niniejszego tekstu.

Głównym problemem badawczym stała się centralna kategoria teologicznych poglądów św. Serafina, jaką jest pneumatologia. W kilkuletnich badaniach, prowadzonych w oparciu o źródła rosyjskojęzyczne, podjęto próbę odtworzenia elementów doktryny pneumatologicznej Serafina. Udało się także wykazać w jaki sposób Serafin rozumiał zagadnienie przeobstwienia człowieka i jaka droga prowadzi do tego przeobstwienia. Szczególnie ciekawa wydaje się tu wieloznaczna kategoria „ściągnięcia” („sprowadzania”) (ros. stiażanije) Ducha Świętego do duszy człowieka.

Teza podstawowa, określająca problematykę badawczą, streszcza się w stwierdzeniu, że Duch Święty „zdobywany” (*stjazannyj*) w wyniku dialogu Bosko-ludzkiego sprawia przeobstwiający dynamizm zakorzenienia w Bogu na wieki. W ten sposób człowiek wchodzi w nowe relacje z Bogiem, bliźnimi i światem, spełniając misję wyznaczoną mu w planie zbawczym. Realizuje ją mocami Bożych energii (łaski Bożej) dotykającej człowieka w wyniku zamieszkania oraz posłania Syna i Ducha Świętego.

Źródła teologiczne tych stwierdzeń odnajdujemy w pismach pośrednio pochodzących od Serafina, takich jak np.: *Duch Boży jawno pocziwszyj na otce Serafimie Sarowskom w besede jego o celi christianskoj żyzni s sowestnym sudjoj Nikolajem Aleksandrowiczem Motowilowym (iz rukopisnych wospominanij N. A: Motowilowa)*, opracowane przez rosyjskiego pisarza duchowego Sergieja Aleksandrowicza Nilusa, *Beseda prepodobnogo Serafima Sarowskogo o celi christianskoj żyzni*³. Trudność badań polegała na tym, że św. Serafin nie pozostawił po sobie pisanych dzieł. Wszystko, co ma dzisiaj współczesny czytelnik, to spisane świadectwo Motowiłowa, a reszty mniejszych świadectw trzeba szukać w różnych opisach biograficznych i wydobywać z nich treści teologiczne.

Tego typu źródła wymagają wykorzystania kilku metod: analizy zawartościowej tekstu, metody historycznej, systematycznej, a także fenomenologicznej, związanej z teorią duchowości. Wiodącą metodę, czyli analizy zawartości-

² Por. <http://www.amazon.com/Little-Russian-Philokalia-Seraphim-Sarov/dp/0938635301> [13.01.2010].

³ С. А. Н и л у с, Великое в малом, ПСС, т. I, Москва 2003, s. 239-292, 549-599.

ciowej tekstu, zastosowano w celu zbadania poglądów teologicznych św. starca Serafina. Metoda historyczna jest pomocna przy prezentowaniu jego życia, a także w trakcie chronologicznej wykładni dogmatycznej nauki Ojców Kościoła. Metoda porównawcza zestawia teologię wschodnią i zachodnią w temacie przebóstwienia, szczególnie, gdy rozpatrywano przesłanki liturgiczne tradycji wschodniej i zachodniej w kwestii sakramentów, także w zestawieniu terminologii używanej w tekstach liturgicznych obu tych tradycji. Metoda fenomenologiczna pozwoliła na opisanie, ocenę i wydobycie z doświadczenia głównych treści teologicznych.

W rozważaniu nauki św. Serafina z Sarowa na temat przebóstwienia człowieka i roli w tym procesie Ducha Świętego trzeba uwzględnić naukę o Trójcy Przenajświętszej i rolę, którą pełni Duch Święty w życiu wewnątrztrynitarnym. Dlatego głównym zadaniem jest przebadanie nauki teologicznej św. Serafina z Sarowa o Trójcy Przenajświętszej. Św. Serafin wyakcentował rolę Ducha Świętego w relacjach wewnątrztrynitarnych, dlatego stało się to kluczem do badań. Ponieważ nie można pomyśleć o Duchu Świętym poza Trójcą, nauka o Nim wymaga myślenia „w kontekście”, dlatego przedmiotem naszych rozważań staje się pneumatologia w kontekście trynitologii.

Kwestia dotycząca tego Kim jest Bóg, jest również pytaniem o Jego poznanie przez człowieka. Jest to jednocześnie punkt wyjścia dla wszystkich rozważań na temat Boga w Trójcy Jedynej. Poznaje się Go przez działanie. Nazywając te działania, człowiek formułuje imiona i tytuły Pana. To pomaga w poznaniu Boga. Św. Serafin opracował teologię imion i tytułów wzorując się w tym na świętych Ojcach Kościoła. W relacjach wewnątrztrynitarnych wyakcentowane jest wspólne działanie Trójcy Przenajświętszej, jak również szczególna charakterystyka działania każdej z Osób Trójcy: Ojca, Syna i Ducha Świętego. Jednak istotnym wnioskiem jest wskazanie na to, że w życiu Trójcy Przenajświętszej istnieje zasada jedności i perechorezy. Dowodem na to jest wielka liczba podobnych imion Boga.

W nauczaniu św. Starca z Sarowa odnajdujemy też wątek antropologiczno-dogmatyczny. Jego nauczanie zawiera bowiem głęboką myśl o człowieku. Punktem wyjścia w tym aspekcie jest nauka o Bogu w Trójcy Jedynym, który stworzył człowieka na Swój obraz i podobieństwo, tchnął w niego „tchnienie życia”, czyli Ducha Świętego. Oznacza to, według świętego Serafina, że człowiek otrzymał podobieństwo Boże od Ducha Świętego⁴. Nasi prarodzice,

⁴ „...Ducha Świętego, wprowadzającego [człowieka, Adama] w podobne samemu Bogu dostojenstwo”. Zob. Дух Божий явно почивший..., w: С. А. Н и л у с, Великое в малом, ПСС, т. I, Москва 2003, s. 264.

Adam i Ewa, mieli pełnię Bożej łaski, życia Bożego i byli zjednoczeni z Bogiem, czyli mieli świętość moralną.

W innym nurcie tego zagadnienia widzimy problem przygotowania do przeobrówienia człowieka i jego przesłanek. Gdyby człowiek nie zgrzeszył, byłby przeobrówiony przez łaskę, nie potrzebowałby zbawienia i żyłby w jedności z Bogiem, w Duchu Świętym. Ale ponieważ on zgrzeszył, punktem wyjścia w przywróceniu utraconej łaski (Bogopodobieństwa) jest plan zbawienia człowieka przez Trójkę Przenajświętszą. Ojciec z miłości posyła Syna Swego Jezusa Chrystusa, Zbawiciela; Syn, który pałając miłością wcielił się, aby ludzie stali się synami Bożymi, „bogami” z łaski i Duch Święty, uczestniczący w dziele zbawienia, przez oczyszczenie, oświecenie i uświęcenie, udoskonala człowieka przez miłość, przeobrówiając go, zamieszkując w nim.

Tego typu myślenie ukazuje, że człowiek jest cenny dla Boga. Wszystko, co Bóg czyni, czyni dla człowieka. Dla człowieka Jezus Chrystus ustanawia w Kościele sakramenty. Ze względu na człowieka Bóg objawia się w świetle chwały, na człowieka zstępuje Duch Święty, dla człowieka są wszystkie cuda Bożej łaski, aby zechciał on przyjąć do swego wnętrza Ducha Świętego.

Tego typu myślenie akcentuje ukierunkowanie pneumatocentryczne antropologii św. Serafina. W tym zdobywaniu owej łaski ważne jest doświadczenie przeżywania zstąpienia Ducha Świętego na człowieka. Takie doświadczenie, jak się wydaje, było udziałem św. Serafina, który opisuje widzialne przejawy darów łaski Ducha Świętego, które przeżył wraz z N. Motowilowem. W przeżyciu mistycznym doświadczyli oni Bożego światła, ciszy i pokoju, słodyczy, od której pochodzi stan (uczucie) błogosławionej szczęśliwości, niewysłowiona radość, ciepło i zapach. Doświadczywszy zstąpienia Ducha Świętego, Motowilow zrozumiał, co oznacza przebywanie w pełni Ducha i jak można Go zdobywać⁵.

Jednak człowiek powinien też wykazywać inicjatywę ze swej strony i niejako „zdobywać” Ducha Świętego, właśnie przez uczynki dokonane dla Chrystusa, przez modlitwę, pielęgnację cnót, post i jałmużnę. W związku z tym w nauczaniu św. Starca z Sarowa można odnaleźć definicję potrójnej misji człowieka: jest to misja w stosunku do Boga, do człowieka i do świata.

Misja człowieka w stosunku do Boga – według św. Serafina – polega na miłości do Niego i wywodzącego się z tego obowiązku zdobywania łaski Ducha Świętego. Misja człowieka w odniesieniu do bliźnich polega na gło-

⁵ Дух Божий явно почивший..., s. 277-282.

szeniu zbawienia wszystkim tego pragnącym; aby przyprowadzić jak największą liczbę ludzi do życia Bożego w Królestwie Bożym. W ten sposób wiele osób będzie mogło doświadczyć natchnienia Ducha Świętego, które stało się doświadczeniem Motowilowa, aby z kolei świadczyć o tym innym. Św. Serafin najmniej akcentuje misję człowieka wobec świata. Głównie są to wnioski syntetyczne dotyczące tej misji, które wychodzą z dwóch innych odniesień – wobec Boga i bliźniego, również z osobistego życia Świętego.

Generalnie z nauczania Św. Starca Serafina z Sarowa możemy wyprowadzić następujące wnioski o charakterze teologicznym:

1. Św. Serafin nie rozwija interpretacji wewnętrznego życia Trójcy Świętej. Nie stara się definiować Boga w Nim samym. Zajmuje się raczej wykazaniem sposobu objawiania się Trójjedynego Boga. Ukazuje więc tzw. Trójcę Ekonomiczną, Boga Zbawiającego. Akcentuje przy tym objawienie, obecność i działanie hipostazy Ducha Świętego.

2. W życiu Trójcy Przenajświętszej istnieje zasada jedności i perechorezy. Często zgodnie z zasadą jedności i nierozzerwalności św. Serafin nie rozróżnia Osób w działaniu.

3. Antropologia św. Serafina ma charakter biblijny. Interpretuje dane Starożytności przez wydarzenie Jezusa Chrystusa i Jego naukę.

4. Według św. Serafina nasi prarodzice Adam i Ewa, gdy Bóg tchnął w nich „dech żywota”, otrzymali duszę nieśmiertelną doskonale we wszystkim podobną Bogu, pełnię Bożej łaski, Bożego życia, byli zjednoczeni z Bogiem. Po upadku Adam i Ewa utracili łaskę Ducha Świętego, ale nie całkowicie. Podobieństwo Boże w człowieku było niejako zamazane (obecność Ducha Świętego była pomniejszona), ale nie zniszczona. Duch Święty wprowadził nie bezpośrednio, ale jednak działał, np. przez proroków w narodzie izraelskim, również u pogan, np. przez filozofów szukających prawdy.

5. Owocem męki odkupieńczej Zmartwychwstałego Pana jest łaska Ducha Świętego, którą Pan tchnął w serca Apostołów, odnowił przez to „tchnienie życia”, które utracili po grzechu Adam i Ewa. Dlatego św. Serafin łaskę Wszechświętego Ducha nazywa łaską Adama.

6. Teksty liturgiczne Wschodu i Zachodu podają głębokie nauczanie o przebóstwieniu. Przebóstwienie zawiera, według św. Serafina, założenia chrystologiczne i pneumatologiczne nawzajem się dopełniające.

7. Światło Taboru jest światłem przemienienia i przebóstwienia, światłem łaski Ducha Bożego. W Pięćdziesiątnicy, w sakramentach, zwłaszcza Chrztu i Bierzmowania, Duch Święty zamieszkuje w nas, a wraz z Nim zamieszkuje Trójca Przenajświętsza.

8. Przyjmowanie w Komunii Najświętszych i Życiodajnych Tajemnic Ciała i Krwi Chrystusa, według św. Serafina, daje duszy ludzkiej znamię czystości, „wybiela ją przez łaskę”. To również świadczy o przeobstwieciu człowieka.

9. Zstępujący do duszy Duch Święty daje doświadczenie przeobstwiecia i prowadzi człowieka do pełni.

10. Według św. Serafina główna różnica między stanem wieku doczesnego i wieku przyszłego polega na stopniu jakościowym pełni. Cisza, pokój, słodycz, radość, których człowiek doświadcza, gdy przebywa „w pełni Ducha Świętego”, są to tylko „zadatki” tego, co nas oczekuje w życiu wiecznym.

11. Zdobywanie (stiażanie) oznacza zyskiwanie Ducha Bożego. Doktryna o „zdobywaniu”, „ściąganiu”, „przybliżaniu do siebie” Ducha Świętego to typowy dla św. Serafina aspekt relacji między Duchem Świętym a człowiekiem.

12. Przybywający do człowieka Duch Boży przynosi z sobą Królestwo Boże, które staje się jego udziałem w tym życiu. Pełnia nastąpi po Paruzji. Zawsze jednak tam, gdzie jest Duch Boży, tam rozpoznać można znamiona obecnego już Królestwa. To są pełne radości elementy eschatologii św. Serafina.

*

Aktualność, nowość i uniwersalność nauki św. Serafina polega na tym, że nie tylko daje nadzieję na przemienienie i przeobstwiecie człowieka przez łaskę Ducha Świętego i jego światłość, ale jest potwierdzona przez przykład życia św. Starca z Sarowa i przekazana wszystkim, niezależnie od stanu⁶. Święty Serafin żyje według zasady: przyjąć Boga, nosić Boga, dawać Boga.

Zarysowana systematyczna doktryna przeobstwiecia przez Ducha Świętego wychodzi, w ujęciu św. Serafina, od Boga i do Boga powraca. Człowiek włączony w ten proces ma szansę skutecznego działania na rzecz zbliżenia z Duchem Świętym poprzez modlitewne „ściąganie” Go do swego serca. Z natury

⁶ Por. Егор Х о л м о г о р о в, „Главный человек” русской истории – Преподобный Серафим сквозь призму времени: „Właśnie św. Serafin przypomniał jasno podstawową prawdę chrześcijaństwa, zapomnianą przez wielu ludzi, którzy idą za zewnętrznym i powierzchownym rozumieniem religii jako zbiorem reguł i moralnych poleceń. A cel życia chrześcijanina to zdobywanie Ducha Świętego. Cel życia, to obcowanie człowieka z Bogiem, czyli przeobstwiecie. Bez osiągnięcia tego celu wszystkie inne osiągnięcia są niczym”. <http://btv.ru/HronikaSerafima/hronika-19-7-2004.html> [10.02.2009].

swiej będąc miłością Duch Święty otwarty jest na to „zejście” do człowieka, o ile grzech i zniewolenie serca nie stoją temu na przeszkodzie. Dlatego niezależnie od stanu życia – w zakonie, kapłaństwie czy jako człowiek świecki – może on doświadczyć na swej drodze łaski przebóstwienia.

THE DEIFICATION OF MAN ACCORDING TO SAINT SERAPHIN OF SAROW

S u m m a r y

St. Seraphin, the Orthodox Sage of Sarow, has recently gained great popularity not only in Russia's Orthodox religiousness, but also the milieu of the Roman-Catholic Church in the post-Soviet territories. In iconography, it is presented as filled with the Holy Spirit, a fact that is usually portrayed with a white and bright robe. This text corresponds with the kind of writing about the person and teaching of St. Seraphin and it attempts to transplant this interests onto the area of Polish dogmatic theology and theology of spirituality. The current importance, novelty, and universality of St. Seraphin's teaching consists in the fact that it not only gives man hope to be transformed and deified through the grace of the Holy Spirit and His light. Saint Seraphin lived by the principle: accept God, carry God, and give God. Thus outlined the systematic doctrine of man's deification through the Holy Spirit according to St. Seraphin starts from God and returns to God. Man connected with this process has a chance for an effective activity on behalf of coming closer to the Holy Spirit through a prayerful "bringing Him" to one's heart. The Holy Spirit, by His nature, is love and is open to stoop to man. Therefore irrespectively of the state of life, whether it is in a religious order, priesthood, or as a layperson, one many experience this grace of deification.

Translated by Jan Klos

Słowa kluczowe: św. Serafin z Sarowa, przebóstwienie, tchnienie życia, pneumatologia prawosławna, trynitologia prawosławna.

Key words: St. Seraphin of Sarow, deification, breath of life, Orthodox pneumatology, Orthodox Trinitology.